

Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi,
Journal of Translation Studies,
Sayı / Number 25 (2018 Güz / Fall), 35-50
Gönderme tarihi / Received: 20.03.2018
Kabul tarihi / Accepted: 10.06.2018

Bir Fransız Yazını Çevirisinde Dil ve Söylem Çözümlemesi (Emile Zola'yı Anlamak ve Çevirmek)*

Language and Discourse Analysis in a French Literature Translation (Understanding and Translating Emile Zola)

Araştırma / Research

Selim YILMAZ, Sultan Arzu AY*****

** Prof. Dr. Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı, e-posta : selimy26@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9028-4080>

*** Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Fransız Dili Eğitimi Lisansüstü Eğitim Programı, e-posta: aydinarzu@yahoo.com, ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0001-9930-9259>

ÖZET

Bir edebî roman çevirisinde söylem çözümlemesi nasıl yapılmalıdır? Çalışmanın konusu ve amacı bu sorunsal üzerine kuruludur. Üzerinde çalışacağımız derleme, Doğalcılık Akımına (fr. Naturalisme) mensup Fransız düşünür ve yazar Émile Zola'nın "La Confession de Claude" (1909) isimli romanı ile "Claude'un İtirafı" (2011) başlığı ile yapılan Türkçe tercümesidir. Yüzyıllar boyunca dünyada birçok dile çevrilen Fransız yazar ve düşünür Émile Zola'nın bahse konu romanını ve Türkçe çevirisini incelerken, kuşkusuz yazınsal eseri ortaya koyan farklı dinamikleri ilişkilendirmek suretiyle göz önünde bulundurmalıyız. Buna göre, 19. yüzyıl Fransız Edebiyatını, dönemin toplumsal şartlarını, Gerçekçilik (Realizm) ve Doğalcılık (Natüralizm) akımlarının yanı sıra, Dilbilim, Çeviribilim ve Filoloji bilim alanlarını da disiplinlerarası bir yaklaşımla değerlendirmek gerekir. Buna, çok yönlü, ya da çok boyutlu dediğimiz, biraz önce sıraladığımız farklı alansal paradigmaları bir arada değerlendirmeyi gerektiren, ya da öngören Pragmatik yaklaşım da diyebiliriz. Bu romanın belirli bölümlerinden seçilen sözce örneklerini Disiplinlerarası Pragmatik bir yaklaşım ile "dil-çeviri" bağlamında incelemeye gayret edeceğiz. Bu doğrultuda önce kaynak ve erek metin düzleminde karşılaştırmaya değer cümleler seçip, buldukları bağlam çerçevesinde dilsel yapılarını incelemek suretiyle, cümleden sözceye geçiş

* Bu çalışma 18 - 20 Mayıs 2017 tarihlerinde Alanya'da Alaaddin Keykubat Üniversitesi tarafından düzenlenen 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Araştırma proje desteği vererek katkıda bulunan TÜBİTAK'a buradan en derin şükranlarımızı sunarız.

yaparak yorumlamaya çalışacağız. Diğer yandan, çeviri türü ne olursa olsun, özellikle de yazın çevirisi sürecinde kaynak metinde öne çıkan birtakım dilsel göstergelerin sözcemele değeri ve işlevlerinin belirlenmesinin, çevirmenin erek metnini oluştururken eşdeğerlik arayışında ne kadar önemli olduğunu belirgin örneklerle göstereceğiz. Bu açıdan bakıldığında, bu denli geniş kapsamlı bir dilsel zenginliğin ayrıca Biçembilim ve Sözbilim alanlarını da kapsadığı düşünüldüğünde, en zor aktarım türlerinden birinin yazın çevirisi olduğunu söylemek tartışmasız uygun olacaktır. Çeviri etkinliği her iki dil ve kültür arasında dengeli bir geçişi gerçekleştirebilme eylemi olarak değerlendirildiğine göre, çevirmenin ortaya koyduğu metinde, ya da erek metnini üretirken nasıl bir strateji uyguladığını gözlemlemeye gayret edeceğiz. Bu çeviri stratejisinin genel itibarıyla kaynak metne ve diline bağlı kalarak mı, yoksa erek dil ve kültür odaklı mı olduğunu tespit etmeye çalışacağız. Başka bir ifadeyle, çevirmenin sadık çeviriden yana mı, yoksa özgür çeviriden yana mı olduğunu çalışmanın sonunda görme fırsatını elde edebileceğiz. Başlıca amacımız Fransız Edebiyatından Türkçeye çevrilmiş bir romanı özellikle Çeviribilim ve Dilbilim alanları açısından karşılaştırmalı bir bakış açısı ile derinlemesine incelemektir. Sonuç olarak bu çalışma, Uygulamalı Söylem Dilbilimi ve Çeviribilim alanları çerçevesinde, yazın çevirisinde kapsamlı bir söylem ve sözcemele araştırması yapılırken nasıl bir yol ve yöntem izlenmesi gerektiği konusunda ilgili alana katkı sunmaya yönelik bir yazın çevirisi incelemesidir.

Anahtar Sözcükler: Çeviri sorunları, dilbilim, roman, söylem çözümlemesi, yazın çevirisi.

ABSTRACT

How should an analysis of discourse be done in the translation of a literary novel? The subject and aim of the study are based on this problematic. The corpus we will study on is the novel of the French thinker and writer Émile Zola, a member of Naturalism (fr. Naturalisme), which is entitled "La Confession de Claude" (1909) and its Turkish translation "Claude's Confessions" (2011). While examining the fictional novel of Émile Zola and its Turkish translation, a French writer and thinker who has been translated into many languages throughout the world for centuries, we must certainly consider the different dynamics that portray the literary work. Accordingly, it is necessary to evaluate the fields of 19th-century French literature, the social conditions of the period, Realism and Naturalism as well as the fields of Linguistics, Translation Studies and Philology with an interdisciplinary approach. We can also call it a multidimensional and multidirectional pragmatic approach, which requires us to evaluate together the different paradigms that we have just mentioned. We will try to examine the sample utterances selected from specific sections of this novel in the context of "language-translation" with an interdisciplinary pragmatic approach. In this direction, we will first try to select the sentences worth comparing from the source and target text and then by examining the linguistic structures based on their own context we will try to interpret them moving from sentence to utterance. On the other hand, whatever the type of translation is, we will try to show, with particular examples, how the identification of enunciation value and functioning of a number of linguistic markers that stand out in the source text during the transcription process is important while the author who is in search of equivalence, constructs the target text. From this point of view, it is unquestionably appropriate to say that one of the most difficult transfer types is the translation of literary texts, considering that such a wide range of linguistic richness also involves the fields of Stylistics and Rhetoric. Since the translation activity is regarded as an act of achieving a balanced transition between both languages and cultures, we will try to observe what type of strategies the translator uses while producing the text or the target text. We will try to determine whether this translation strategy is generally based on the source text and language, or it is focused on language and culture. In other words, we will have the opportunity to finally see whether the translator is loyal to the translation or free from translation. Our main aim is to examine a novel translated from French literature to Turkish in depth with a

comparative perspective especially in the fields of Translation Studies and Linguistics. In conclusion, this study is a literary translation study which aims to contribute to the related field within the frame of Applied Discourse Linguistics and Translation Studies regarding what method should be followed when a comprehensive discourse and enunciation research study is conducted.

Keywords : Discourse analysis, linguistics, novel, translation of literature, translation problems.

Giriş

Edebiyat, dil ve çeviri yüzyıllar boyunca etkileşimde bulunmuş, topluma yön veren önemli sosyal alanlardır. Bu disiplinler, geçmişten günümüze kadar başta eğitim ve araştırmanın yararı olmak üzere, insan ve topluma daima hizmet etmiştir. Bu bağlamda, edebi bir metnin çevirisi, yazarın metni oluşturma biçimi, dilsel üslubu, iletisi ve metinsel unsurları farklı bir dile aktarmayı kapsadığından, bu çeviri türünün oldukça zengin bir araştırma sahası olduğu söylenebilir.

Bir diğer önemli unsur ise, “kültürlerarası iletişim” bağlamında, çevirinin bir kültür aktarımı olarak nasıl bir işlev üstlendiğini irdelemektir. Buradaki çeviri sürecinde, çevirmen yapısal olarak birbirinden farklı iki dil (Fransızca/Türkçe), dolayısıyla iki kültür ile karşı karşıya olduğundan, birtakım çeviri sorunları ve zorlukları ortaya çıkmaktadır. Bir çeviri eleştirisi bağlamında ele alacağımız bu çalışmada, çevirmenin hedef dil ve kültüre uygun bir aktarımda bulunup bulunmadığını sorgulayacağız. Çevirmen kararları çerçevesinde yapılan birtakım kelime seçimi ve cümle yapısı oluşturma gibi dilsel hususların yanı sıra, kültürel ve pragmatik hususlara da temas edeceğiz.

Amacımız, yazarın edebî (yazınsal) söyleminin diğer dile aktarılması sürecinde çeviride karşılaşılan sorunlara ışık tutarak yazın çevirisi alanına mütevazı bir katkıda bulunmaktır. Araştırmanın veri tabanı, Émile Zola'nın “La Confession de Claude” (1909) başlıklı romanı ve “Claude'un İtirafı” (2011) başlığı altında yapılan Türkçe çevirisidir. Çalışmanın kuramsal çerçevesine gelince, temel olarak Fransız çeviribilimci Lederer'in (1994), “Çeviri amaçlı yorum” veya “Yorumlayıcı çeviri”¹ adı verilen ve çeviride dilbilimsel yaklaşımı² benimseyen kuramlardan yararlanacağız.³

Veri tabanımızı oluşturan kaynak metnin yazarı Fransız Émile Zola, 19. yüzyılda Fransız Edebiyatına yön veren “Doğalcılık” akımının öncüsüdür. Eserlerini, Gerçekçilik'ten Doğalcılık akımına geçiş yapan düşünce anlayışına göre kaleme alan Émile Zola, o dönemin Fransız Edebiyatında iz bırakan, toplumu derinden etkileyen

1 Marianne Lederer bu kuramını aynı zamanda « La traduction interprétative » yani « yorumlayıcı çeviri » olarak da tanımlıyor.

2 Ünlü bilim adamlarına baktığımızda, çeviribilimciler, en başta dilbilimci ve düşünür (düşünce adamı) olmakla birlikte, kuramsal yaklaşımlarını, dil felsefesi kapsamında dilbilimsel olgularla birlikte uygulamalı dil olaylarını anlatarak destekler ve pekiştirirler. Eskiden günümüze kadar sadece frankofon bilim insanlarını sayacak olursak; E. Cary, G. Mounin, J. Delisle, U. Eco, M. Lederer, J.-R. Ladmiral, D. Seleskovitch, I. Fortunato, C. Laplace, Ch. Nord, M. Ballard, Ch. Balliu, ve daha niceleri vardır. Dolayısıyla, burada önemli bir “dil-çeviri” ilişkili kuramsal yaklaşım söz konusudur.

3 Makalede kullanılan alanla ilgili bazı özel terim ve kavramların Fransızca özgün karşılıkları makalenin sonunda bir tablo halinde verilmiştir.

klasikleşmiş yapıtlar ortaya koymuştur. Ortaya koyduğu yapıtların en önemli özelliği, o dönemin Fransız toplumunun sorunlarını, kendi yarattığı sıra dışı karakterler ve ilişkileri vasıtasıyla, kimilerine göre “doğal”, kimilerine göre “açık” ya da “müstehcen” bir üslupla dile getirmiş olmasıdır. Bu bağlamda, gerek dilsel, gerekse toplumsal sorunları işleme tarzı olarak o dönemin Fransa’sında birçok çevreden tepki gördüğü, hatta bu makaleye konu olan romanın bir dönem yasaklandığı bilinmektedir. Dolayısıyla, felsefî anlamda güncelliğini yitirmeyen bu önemli düşünürün ölümsüz eserleri, günümüzde halen okunmakta ve dünyada birçok dilde yeni çevirileri gerçekleştirilmektedir.

Araştırma bütüncesinin genel tanıtımını yaptıktan sonra, Emile Zola’nın bahse konu romanı ile Türkçe çevirisi üzerinde *dil - çeviri ilişkisi* bağlamında karşılaştırmalı *söylem çözümlemesi* yöntemini uygulayarak çeşitli aktarım türleri üzerinde duracağız. Aktarım türlerinin tümünü kapsamamakla birlikte, ele alınacak olanlar çeviride sıkça kullanılmaları ve incelemeye değer bulunmaları itibarıyla seçilmiştir. Bu aktarım türleri önem sırasına göre şunlardır : 1. Pragmatik (edimbilimsel) aktarım, 2. Bağlamsal (içeriksel) aktarım, 3. Betimleyici aktarım, 4. Öznellik aktarımı, 5. Odaklama aktarımı, 6. Olasılık aktarımı, 7. Sözceleme ânı aktarımı, 8. Ünlemsel ifade aktarımı. Şimdi bu saydığımız kayda değer aktarım türlerini kısaca tanımladıktan sonra, kaynak ve erek metinden seçilen tasvir edici somut örnek sözcelerle⁴ anlatmaya ve yorumlamaya çalışalım.

1. Pragmatik (Edimbilimsel) Aktarım

Pragmatik aktarım, kaynak metin ile hedef dil arasındaki uyumu gerçekleştirebilmek için, sözceleri ve oluşturdukları metni yer aldıkları bağlam içerisinde çok yönlü bir bakış açısı ile (edebi, dilsel, dönemsel, kültürel vb.) değerlendirir.⁵ Türkçe karşılığı Edimbilim olan Pragmatik (İng. Pragmatics) alanı *Dilbilim Sözlüğü*’nde şu şekilde tanımlanmıştır: “Dili kullanıcı açısından ele alan dal; dil-bağlam ilişkisini inceleyen alan. Anlambilim ve Sözdizim ile birlikte göstergebilimin üç alanından birisi” (2011, s. 110). Aşağıdaki Pragmatik Aktarım örneğine bir göz atalım:

Sözce (1)

Fransızca	Türkçe
Voici l’hiver: l’air, au matin, devient plus frais, et Paris met son manteau de bro-uillard. (s. 7)	İşte kış günü: hava sabah saatlerinde daha da serin ve Paris sise bürünüyor . (s. 13)

4 **Sözce** (İng. utterance) : “Bir konuşurun iki durak(lama) arasında ürettiği söz birimi. Sözce tek bir sözcükten ya da birkaç tümceden- oluşabilir. Dil yetisi kapsamında olan soyut tümce kavramına karşılık sözce, somut dil kullanımına ilişkin bir kavramdır” (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011 : 228).

5 Çeviri eyleminde, «dil - söz», «tümce - sözce» kavramlarını ayırt etmekte yarar vardır. Bu düşünce ve yaklaşımı açılarak, dilbilim boyutunda ve dil felsefesi penceresinden anlamak ve yorumlamak lazımdır.

Bu ilk sözceyi “Paris (sis) mantosunu giyiyor” sözüyle *kişileştirme* türünde bir mecaz içerdiği için seçtik. Paris burada yazar tarafından bir kişi, bir karakter olarak ele alınmış. Buna karşılık bu cümleyi “Nihayet kış geldi. Sabahları hava daha soğuk ve Paris sise bürünüyor” olarak çevirebiliriz. Türkçe çeviride, kelimesi kelimesine “sis mantosu” olarak çevirmek yerine “sise bürünüyor” ifadesini kullanan çevirmenin bir deyim tercihi hinde bulunduğunu gözlemliyoruz. Burada çevirmen “manto” kelimesini kullanmadığı için “kişileştirme” kaybolmuştur. Çünkü “sise bürünmek” deyimini anlatım açısından hedef dile daha uygun gelmektedir. Bu nedenle, bu örneğin çevirisinin pragmatik bir yolla gerçekleştirildiğini söyleyebiliriz.

2. Bağlamsal / İçeriksel Aktarım

Bağlamsal aktarım ise kaynak metnin *sözceleme durumuna* (konuşucu, zaman, uzam, eylem, vs.) göre oluş biçimini mümkün olduğunca bir anlam kaybına uğratmadan içeriksel bir aktarım türüdür. Seçtiğimiz örnek oldukça kısa bir sözce olmasına karşın, içerik açısından Bağlamsal Aktarıma somut bir örnek olarak karşımıza çıkıyor.

Sözce (2)

Fransızca	Türkçe
Voici la saison des soirées intimes . (s. 7)	İşte özel gecelerin mevsimi . (s. 13)

Bu sözcede bizi ilgilendiren “intime” (özel) kelimesinin, bağlamın anlamsal değeri dikkate alınarak karşılığının bulunmuş olmasıdır. Bu cümleyi “İşte samimi gecelerin mevsimi” olarak çevirebilirdik. Yazarın çevresindeki arkadaşları ile yaşadığı bir hikâyeyi anlatmakta olduğu düşünülebilir; bahsedilen gece çevirmen tarafından “özel” olarak kabul edilmiştir. Bu da “intime” kelimesinin sözlükteki anlamını kullanmak yerine, metindeki bağlamsal durumu göz önüne alınarak aktarıldığını göstermektedir. Sonuç olarak, burada özgün metnin içeriğine uygun bir aktarım söz konusudur. Buradaki değişiklik bağlam ya da sözceleme düzleminden ziyade sözcük düzeyindedir.

3. Betimleyici Aktarım

Bu aktarım türüyle sıklıkla *yazınsal metinlerde* karşılaşılır. Kişi, zaman/uzam, durum ya da bir olayın betimlenmesine yönelik bir aktarımdır. Betimlemelerin yer aldığı sözceler genelde uzun bir sözdizimi yapısı barındırdığından, doğal olarak aktarımların sözdizimsel yapısı da orijinale uygun olarak aşağı yukarı uzun olacaktır. “Betimleyici” kavramını Vardar (2002, s. 39) *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde şöyle tanımlar : “Edimsel tümceye karşıt olarak, oluşu, edimi, durumu, vb. yalnızca betimlemekle yetinen, tümceleri, eylemleri belirtmek için kullanılır. (*Gözlemleyici* de denir.) Örneğin *Güneş doğuyor* tümcesi betimleyici bir tümcedir”. Biz bu aktarım kategorisini 3 bölümde inceleyeceğiz. Bunlar sırasıyla; a) Edebî metinlerin aktarımı, b) Pragmatik betimlemenin aktarımı, c) Kişiliklerin betimlemesinin aktarımıdır.

3.1. Edebi Betimlemelerin Aktarımı

Edebî betimlemelerin yer aldığı metinler, sözcenin oluşumu, anlatım ve üslup açısından edebî bir aktarım gerektirmektedir. Burada kelimeler yazar tarafından *iletinin etkili olması* amacıyla özenle seçilmiştir. İsim ve sıfatların birleşimi, çeşitli kelime oyunları, ince ama etkili ifadeler bazen kısa bazen de uzun sözce yapıları içinde yer alır. Bu nedenle, çevirmenin zorlanabileceği aktarım türlerinden biri denebilir. Buna istinaden seçtiğimiz örnek uzun ve karmaşık sözce örneğine güzel bir emsal teşkil etmektedir.

Sözce (3)

Fransızca	Türkçe
Des lambeaux de damas déteint pendent au-dessus du lit, et la fenêtre, privée de rideaux, s'ouvre sur une grande muraille noire, éternellement debout et sévère . (s. 8)	Renkleri solmuş damasko parçaları yatağın üstünden sarkıyor ve perdeden yoksun pencere, sonsuzluğa dek dimdik, sert ve kapkara bir duvara açılıyor, ki bu duvar sonsuza dek yüksek ve beton gibidir . (s. 13)

Okuyucuların dikkatini çekmek amacıyla, yazar şiirsel ve betimlemeye dayalı bir üslupla kurduğu sözceye etkileyici bir anlam katmıştır. Kaldı ki, böyle bir sözcenin aktarımının gerçekleşebilmesi için az da olsa *serbest çeviri* ilkesinin benimsenmesi gerekmektedir. Zira kaynak sözcede olduğu gibi aktarımında da betimleyici anlatımın söylemsel devamlılığı, ya da başka bir deyişle söylemde akıcılık korunmuştur. Pragmatik yaklaşımla bu biçimsel ve biçimsel aktarım, kaynak dilde üretilmiş yapıya yaklaşmaktadır. Diğer yandan, aktarımdaki son yan tümce ile ilgili olarak, çevirmenin “ki” bağlacı ile “ekleme yöntemi” (bir nevi yan tümce ile açıklama) uyguladığını görmekteyiz: “ki bu duvar sonsuza dek yüksek ve beton gibidir”. Dolayısıyla, Türkçe aktarımdaki sözcenin “ki” bağlacı ile sürdürülmesi, bu bağlamda bir *açıklama/açıklama* göstergesidir. Bu sözcenin edebi anlatımının çevirisi erek dilde ifade açısından uygun olup, bir başka alternatif çevirinin olmayabileceği düşünülebilir. Ekleme usulü ile yapılan bu açıklamadaki dilsel bileşenleri her iki dilde eşleştirerek, eşdeğerlik düzleminde gözlemleyelim.

Tablo 1. Göstergelerin Eşdeğerlik Durumu

Fransızca	Türkçe
Muraille	Duvar
Eternellement	Sonsuza dek
Grande debout	yüksek
Sévère	Beton gibi

3.2. Pragmatik Betimleme Aktarımı

Betimleme aktarımları çoğu zaman pragmatik içerikli aktarımlardır. Burada, bir nesne ya da herhangi bir canlı ya da cansız varlık, tüm yönleriyle ve zengin bir üslupla

anlatılmaya çalışılır. Bu türlü aktarımlarda anlatım bir söz sanatı ile desteklendiğinden, sözce ve çevirileri Sözbilim (retorik) ve Biçembilim (stilistik) alanları açısından da değerlendirilmelidir. Biçem ve söz oluşumu bakımından, aşağıdaki stilistik içerikli betimleyici sözce, Pragmatik Betimleme Aktarımını temsil etmektedir.

Sözce (4)

Fransızca	Türkçe
Le foyer demande de grands feux joyeux ; les vases, oubliant la neige, veulent des roses fraîches; la couche soupire , me parlant de cheveux blonds et de blanches épaulés. (s. 9)	Ev neşe saçan büyük bir ateş istiyor ; kar yağışını unutan vazolar taze gül istiyorlar ; yatak hüznü bir Sözceyle bana sarı saçlardan, beyaz tenli omuzlardan bahsediyor . (s. 14)

Bu örnekte, kaynak dilde 5 farklı fiil kullanılmıştır: istemek (talep etmek), unutmak, istemek, iç çekmek ve konuşmak. Burada bu fiillerin karşılıklarının hedef dilde tam olarak verildiğini görüyoruz. Buna karşılık, "iç çekmek" (soupirer) fiilinin karşılığı hedef dildeki sözcede isim ve sıfatı birleştirerek isimleştirme yöntemiyle verilmiştir. Burada, çevirmenin etkileyici sözce kullanmaktan yana olduğunu fark ediyoruz. Bu cümleyi, Türkçedeki karşılığı "iç çekmek" olan fiili ekleyerek; "Ev neşe saçan bir ateş istiyor, karı unutan vazolar taze güller istiyor; bana sarı saçlardan ve beyaz tenli omuzlardan bahseden yatak iç çekiyor" şeklinde de çevirebilirdik.

Bu örnekte, birbirini takip eden ve virgülle ayrılan bir anlatımsal süreç görüyoruz. Hedef dilde, betimsel ifadeleri koruyarak, uygun bir pragmatik aktarımın gerçekleştiğini tespit ediyoruz. Burada söz konusu olan, bize sadece betimsel değil, aynı zamanda da bağlama dayalı pragmatik bir aktarımın sunulmasıdır.

3.3. Kişilikleri Betimleme Aktarımı

Bu aktarım türü de daha ziyade edebî metinlerde kişi veya kahramanların etrafındaki diğer insanlarla ilişkileri ve karakterleriyle ilgili sözcelerin aktarımıdır. Yazar, burada bir kişi ya da kahramanın karakterini tasvir ederken, geçmişteki bir olaya ya da geleceğe yönelik bir beklentisi üzerine gönderme yapabilir veyahut kendisinden örnek vermek suretiyle bir anlatım yolunu da seçebilir. Aşağıdaki örnek, konuşucu tarafından geçmişe gönderme yapılarak ortaya konan bir kişi karakteri tasviridir.

Sözce (5)

Fransızca	Türkçe
Ils nous crient de respecter leurs enfants , qui doivent un jour être nos femmes , ils préfèrent pour elles à nos caresses premières les caresses apprises dans les mauvais lieux. (s. 37)	Bir gün, bizim eşlerimiz, doğacak çocuklarına saygı göstermemizi isteyecek (ø), onlar için, kötü yerlerde öğrenilen o ilk okşamalardan saf olanlarını tercih edeceklerdir. (s. 29)

Bu sözce, biz okurlara yazar tarafından yaratılmış kişiliklerin betimlemesini sunar. Örnekte, “onlar” kişi zamiri ve “bizim” iyelik zamiri kullanımı ile belirtilen kişiliklerin tasviri söz konusudur. Türkçe eylemde üçüncü çoğul şahıs eki kullanımı zorunlu olmadığından (ø), buradaki yüklemde karşılığı olmayan özellikle “onlar” adılının kullanımı, kişiliklerin betimlenmesi olarak sınıflandırılabilir. Yazarın kurguladığı kişilik tasviri, aynı zamanda “çocukları” (leurs enfants) ve “eşlerimiz” (nos femmes) göstergelerinin anlatımsal aracılığıyla desteklenmiştir. Bu betimleyici işlem, “kişi/iyelik zamirleri” ve “isim göstergeleri” şeklinde iki dilsel işaret ile belirlenmiştir. Çeviriye bakacak olursak, kişiliklerin tasviri olan edebi olguyla ilgili olarak yazarın söylem tarzının, çevirmen tarafından diğer dilde korunduğunu söyleyebiliriz.

4. Öznelliğin Aktarımı

“Öznellik”⁶ (İng. Subjectivity) yaşayan dilin en somut olgularından birisidir. “Dilde öznellik” (İng. Subjectivity in language) olgusu bu yönüyle yıllarca üzerinde durulan ve halen çalışılmakta olan bir araştırma sahasıdır. Dil kullanıcısı, doğrudan kendisini ilgilendiren bir duygu, düşünce ya da görüşünü dile getirerek özne duruş sergilemiş olur. Özne sözcelerde bu durum, Fransızca da kişi zamirleri, Türkçede ise genellikle iyelik ve kişi ekleriyle somutluk kazanır. Aşağıdaki örnek, özne değeri olan bir sözcenin aktarımını göstermektedir.

Sözce (6)

Fransızca	Türkçe
Et, lorsque ma chambre ne veut pour sourire que de belle toile blanche, des meubles simples et luisants, je me désole encore davantage de ne pouvoir la contenter. (s. 9)	Ve odam neşelenmek için sadece hoş beyaz tuvalle, basit ama alımlı mobilyalar isteyince, onu daha fazla hoşnut edemediğim için üzülüyorum. (s. 14)

Bu sözcede, romanın kahramanı Claude, geçmişte yaşadığı bir deneyimi ile ya da kişisel hayatıyla ilgili bir itirafta bulunuyor. Claude’un sözlerinde, 1. tekil iyelik eki (oda-m) ve 1. tekil kişi eki (üzülüyor-um) kullanımı vasıtasıyla bir öznelliğin (sübjektif bakış açısı) olduğunu görüyoruz. Burada çevirmenin, kaynak sözcedeki stilistik ve edebi yapıyı vermeye çalışarak kahramanın kendi dünyasına özgü özne söylemini koruduğunu tespit ediyoruz.

4.1. Öznelliklerarası Aktarım

Bir sözcede konuşucu doğrudan muhatabına hitap ederek onunla ilgili kendi kişisel görüşlerini ifade ediyorsa, karşılıklı bir öznellik oluşur, zira sözcenin muhatabı da ister

⁶ Bu terim, İmer, Kocaman ve Özsoy’un sözlüğü ile Vardar’ın sözlüğünde yer almamaktadır; her ikisinde de bir dilbilgisi kavramı olan “özne” terimi yeğlenmiştir. Oysa pek yeni sayılmayan bu kavram dilbilim alanında ve dilde öznellik bağlamında azımsanmayacak bir yer işgal etmektedir.

istememez konuşucuya cevaben sözlü (ve duygusal) bir tepkide bulunacaktır. Bu durumun olduğu sözcelerin çevirisine “Özelliklerarası aktarım” diyoruz. Aşağıdaki sözce bu duruma somut bir örnek teşkil etmektedir.

Sözce (7)

Fransızca	Türkçe
Tu vas te trouver seul et pauvre, n'ayant que des souvenirs pour peupler et dorer ta solitude. (s. 12)	Yalnızlığ-ın-ı doldurmak ve süslemek için sadece anılar-ın-la yalnız ve zavallı olacak- sın . (s. 15)

Claude'u işaret eden 2. tekil kişi zamiri “tu” (sen) ile başlayan sözce ile dil kullanıcısı konumundaki konuşucu Laurence doğrudan karşısındaki muhabibine hitap eder. Bu söylemsel işaret, tarafları Claude ve Laurence olan itirafın belirleyici ilk unsurdur. Burada, özelliklerarası söylemin çevirmen tarafından aslına bağlı bir çeviri yaklaşımıyla aktarıldığı düşünülmektedir. Özelliklerarası bir aktarım değeri olan bu örnekteki yaklaşım, bize aynı zamanda çevirmenin bir nevi kaynak metin ve yazarına yönelik sadakatini gösterir. Öyle ki, asıl dikkat çekici husus, farklı dilbilgisel özellikler taşıyan göstergelerin sayısının da (3'er adet göstergeyle) kaynak ve erek sözcelerde aynı olmasıdır. Ancak, diğer örneklerde olduğu gibi elbette bu sözce de farklı bir şekilde çevrilebilir.

5. Odaklama Aktarımı

Dil kullanıcısı düşünce ya da kelime düzleminde sözcenin belirli bir noktasına dikkat çekmek istediğinde odaklama yapar. Bu dilsel olgu, genellikle bir dilsel gösterge kullanımı vasıtasıyla gerçekleşir. Böyle bir sözceleme durumunun çevirisine “Odaklama aktarımı” denebilir. *Dilbilim Sözlüğü*'nde (2011, s. 195) odaklama şöyle tanımlanmıştır: “Tümcenin aktardığı bilgi çerçevesinde bir öğeyi taşıdığı bilgi içeriği bakımından öne çıkarma edimi. Odaklanan öğe, odak vurgusu ya da sözcük dizilişinde belli bir konumda bulunması ile belirtilir; örn. *AHMET kitabı okudu* tümcesinde *AHMET*, *Mehmet GAZETEYİ aldı* tümcesinde *GAZETEYİ* odaklanmıştır.” Vardar (2002, s. 150) ise bu dilsel olguyu tanımlarken “odak” kelimesine gönderme yaparak “odaklaştırma” terimini kullanır: “Söylemde odak konumuna getirme.” Aşağıdaki örnek, bu aktarım türünü temsil edebilecek bir sözce yapısı sunmaktadır.

Sözce (8)

Fransızca	Türkçe
Ah! que la mansarde de nos songes était blanches! (s. 13)	Ah! Düşlerimizin çatı penceresi ne kadar da beyazdı! (s. 15)

Bu sözce, kız arkadaşı ya da sevgilisi ile yaşadıklarını anlatmak için geçmişe dönüş yapma imkanı veren uzak geçmiş zaman “imparfait” kullanımı (que...était blanche! /

ne kadar da beyazdı) ve konuşmanın konusu olan “çatı penceresi” üzerinden kişiliğin değerlendirmesini odaklama yaparak dile getirir. Kipsel değeri olan bu zaman kullanımı, Claude’un itirafını açıklayabilmesi ve dışa vurması için geçmişe bir yolculuk yapmasını da sağlar. Kaynak sözcenin anahtar kelimesi sayılabilecek “que...” göstergesi ile başlaması, geçmişe dönük duygu ve özlemin ifadesini gösterir; dolayısıyla göstergenin *odaklama özellikli göndergesel* işlevi yerine gelmiştir. Odaklamanın aktarımına baktığımızda, güzel söz söyleme sanatının çevirmen tarafından odaklayıcı değeri olan “ne kadar da...” ifadesiyle korunduğunu gösterir.

6. Olasılık Aktarımı

Eğer konuşucu (dil kullanıcısı) henüz gerçekleşmemiş, ancak gerçekleşmesi kesin olmasa da muhtemel bir durumla ilgili olasılık ifadesi kullanıyorsa, konuşmasında *olasılık*, *ihtimal* (İng. Probability, Eventuality) barındıran sözceler kurar. Bu tip sözcelerde gösterge olarak çeşitli olasılık kipleri kullanılır. Bunların arasında en önemlisi ve sıkça kullanılanı olasılık zarflarıdır. Olasılık sözcelerinin çevirileri “Olasılık aktarımı” kavramı altında sınıflandırılabilir. Aşağıda verilen örnek, bünyesinde olasılık barından bir sözcenin aktarımını yansıtmaktadır.

Sözce (9)

Fransızca	Türkçe
Je vis je ne sais pas où, peut-être dans un nuage, peut-être dans le duvet d’un nid abandonné. (s. 20)	Nerede yaşadığımı bilmiyorum, belki bir bulutun içinde, belki de bir kuş yuvası içinde tüylerin arasında. (s. 20)

Bu sözce bize Claude tarafından yaşanmış yoğun duygularla ilgili bir olasılığı dile getirmektedir. Bu belirsizlik, iki kez tekrarlanmış “peut-être” (belki) zarf kipiyle gösterilmiştir. Öte yandan, tercümeyle incelediğimizde, çevirmenin Fransızca olasılık/ihtimal zarfı “peut-être” sözcüğünün bağlamsal karşılığı olan “belki” zarfını iki kere kullanarak tekrarlamayı da koruduğunu görüyoruz. Olasılık zarfının tekrarının (erek dilde korunması) *vurgulayıcı/odaklayıcı* işlevinin yanı sıra, edebi stilistik ve pragmatik kurallara bağlı olarak içeriksel aktarım çerçevesinde çevirmenin sadık yaklaşımın açık bir göstergesidir.

7. Sözceleme Ânı Aktarımı

Sözceleme ânı/zamanı (Fr. Moment de l’énonciation)⁷, dil kullanıcısının dilsel üretimde bulunurken oluşturduğu sözcelerin anlatı ya da ifade ânını ortaya koymaktadır. Böyle bir sözceleme durumunda, konuşucu olayı betimleyici bir üslupla anlatırken, olayın cereyan ettiği ânı yaşıyormuşçasına dile getirir. Sözceleme ânı ve durumunun en belirgin özelliklerinin yansıtıldığı sözcelerin çevirileri “Sözceleme ânı aktarımı” şeklinde

⁷ Sözceleme ânı ve durumun oluşturduğu koşula “Sözceleme bağlamı” ya da “Sözcelemsel bağlam” (fr. contexte énonciatif) da diyebiliriz.

adlandırılabilir. Aşağıdaki örnekte, kahraman olayı kendisi canlı ve birebir yaşadığından, sözcesini oldukça doğal bir üslupla dile getirir. Sözceleme ânında dile getirilen Fransızca sözce ile Türkçe aktarımını karşılaştırmalı olarak inceleyelim:

Sözce (10)

Français	Turc
Elle a laissé retomber lourdement le corps qu' elle soutenait, puis s'est avancé vers moi . (s. 26)	Tuttuğu (∅) vücudun tüm ağırlığı ile düşmesine (∅) aldırış etmeden, bana doğru yöneldi (∅). (s. 23)

Bu anlatım bize, iki kez tekrarlanmış 3. tekil kişi zamiri "elle" (o) ve takip eden 1. tekil kişi zamiri "moi" (ben) şahıs göstergeleriyle belli kişilerle ilgili (Claude ile Laurence) öznel anlatımın belirli bir zamanını betimler. Kişilere gönderme yapan bu göstergeler aynı zamanda, (zaman ve uzam ile birlikte) sözceleme durumu ve anını oluşturan en önemli bileşenlerdir. Fransızca ifadede açıkça Laurence'a gönderme yapan "elle" zamiri, Türkçenin 3. tekil şahıs yüklem yapısı gereği, çeviride somut bir biçimbirimsel gösterge ile yer almamaktadır. Bu anlam etkisi, Türkçe yüklemde biçimbirimsel düzlemin dışına çıkarak, anlambilimsel açıdan gizli de olsa rahatlıkla sezilenebilir (∅).⁸ Konuşucu konumundaki Claude'u odaklayan "moi" (ben) zamirine gelince, çevirmen tarafından birincil karşılığı "ben" yerine diğer öznel gösterge "bana" iyelik zamiri karşılanmıştır. Fransızcadan Türkçeye yapılan çevirilerde, bağlamsal kaygı ve sebeplerden ötürü zamirler arasında kişi/iyelik karşıtlığı sıkça karşılaşılan aktarımsal bir durumdur.

8. Ünlemsel İfade Aktarımı

Bu son kategoride, hem sözdizimsel hem de anlamsal açıdan ünlem değeri taşıyan sözcelerinin aktarımını ele alacağız. Bu tür sözcelerde, konuşucu ya da dil kullanıcısı aynı zamanda duygusal değer taşıyan bir ifadede bulunmaktadır. Aşağıda verdiğimiz örnekte, Claude toplumu ilgilendiren bir meseleye genel bir bakış açısı sunarak etkili olmak amacıyla ünlemsel bir ifadede bulunmaktadır. Ünlemsel ifade barındıran kaynak sözce ve aktarımını inceleyelim:

Sözce (11)

Français	Turc
Ah! Combien ils mentent, ceux qui prétendent que la pauvreté est la mère du talent. (s. 42)	Ah! Yeteneğin temelini yoksulluk olduğunu iddia edenler nasıl da yalan söylüyorlar. (s. 32)

Bu sözce, romanın kahramanı Claude'un herkese hitap ettiği bir ünlemi temsil etmektedir. Bu yolla yazar bize, halkın sorunlarından biri olan yalan konusunda, topluma bir

⁸ Yapısal ve dağılımsal dilbiliminde "∅" işareti herhangi bir göstergenin (yahut biçimbirimin) sözcenin sözdizimsel düzleminde yokluğunu ya da eksikliğini işaret etmektedir.

mesaj verme isteğinde olduğunu gösterir. Çeviri açısından bakıldığında, ünlemsel sözdizim değeri taşıyan sözcenin çevirmen tarafından özgün metinde olduğu gibi benzer bir anlatımla aktarıldığını görmekteyiz. Bu anlam olgusunun çevirisinin, anlambilimsel ve ünlemsel ifade çerçevesinde değerlendirildiğinde, Émile Zola tarafından yazılmış Fransızca sözceye yaklaştığı söylenebilir. Dolayısıyla, Umberto Eco'nun 2006 yılında yayımladığı eserinin başlığına atfettiği "neredeyse aynı şeyi söylemek" ifadesinde olduğu gibi *benzer anlam etkisi* yarattığını görüyoruz. Bu görüşü doğrulayan ilk işaret, her iki sözceyi başlatan ünlemsel göstergenin (Ah!) aynı olması, ya da çeviride muhafaza edilmiş olmasıdır.

Sonuç

Bu çalışma, doğrudan her iki metin (kaynak ve erek metin) üzerinde yapılan uygulamalı ve karşılaştırmalı bir dil - çeviri araştırmasıdır. Dolayısıyla, böyle bir dilsel incelemede sözce yapıları ve içerdikleri çeşitli biçimbirim ve anlambirimler *dilsel* göstergeler bağlamında ayrıntılı bir şekilde irdelenmiştir. Bu amaçla, sözceleri oluşturan farklı dilsel paradigmlar dikkate alınmıştır. Çeşitli sözce yapıları, oluşumları ve söylemsel göstergeler *söylem* ve *sözce çözümlemesi* ışığında mercek altına alınmıştır. Bu bakımdan, burada ele alınan aktarım türleri elbette bu kadarla sınırlı değildir. Farklı aktarım türlerinin de mevcut olması muhtemeldir. Zira edebî çeviri etkinliği, hem dilsel hem de kültürel açıdan en zengin ve en yoğun aktarım türlerinden biridir. Émile Zola'nın söz konusu romanı Türkçe çevirisi ile karşılaştırıldığında, çevirmenin önermiş olduğu aktarımların dışında başka alternatif çevirilerin varlığı tespit edilmiştir. Buna istinaden, çevirmenin bağlama göre hareket ederek, kimi zaman metnin aslına bağlı kaldığını, kimi zaman da serbest çeviri yaklaşımı sergilediği gözlemlenmiştir.

Diğer yandan, Biçembilim ve Sözbilim alanları açısından bakıldığında, çevirmen tarafından dikkate alınan bir diğer husus, birbiriyle ilişkili olan *edebî dil estetiğinin kullanılması* ve *biçemin korunmasıdır*. Dilsel göstergelerin yerinde ve zamanında kullanılması ile birlikte "Sözceleme bağlamı" olgusunun herhangi bir anlam kaybına sebebiyet verilmeksizin muhafaza edilmesi de çevirinin olumlu değerlendirilmesine katkı sunmuştur. Öyle ki, kaynak metinde yer alan belirgin dilsel göstergelerin sözceleme değerleriyle işlevlerinin, öncelikle çevirmen tarafından doğru bir şekilde belirlendikten sonra çeviri süreci ve eylemine geçilmesi gerektiği somut örneklerle vurgulanmıştır. Diğer yandan, noktalama işaretleri gibi *dıldışı olgulara gönderme yapan göstergelerin* de ayrıca göz önünde bulundurulmasının önemi bir kez daha görülmüştür.

Bu doğrultuda, Lederer'in (1994, 2005) "Yorumlayıcı çeviri" ya da "Çeviri amaçlı yorum" kuramında bahsettiği çeviri (incelemesi) yöntemi uygulanmıştır: Bu yöntem gereği, önce anlam odaklı ve anlama amaçlı (Fr. Compréhension) "dilsel çeviri" (sözcük karşılığı üzerine kurulu düz çeviri) incelemesi yaptıktan sonra, "bağlamsal çeviri" (eşdeğerlik üzerine kurulu çeviri) incelemesine geçilmiştir. Lederer'in bu *anlam(a) odaklı yorumlayıcı kuramını* betimleyerek çok güzel açıklayan Herbulot (2002) "anlama süreci ve işlemine yeterince zaman verilmelidir" diyerek bizim yukarıda sözünü ettiğimiz çeviriye geçmeden önceki ilk aşamayı vurgulamıştır. Biz de bu çalışmada, bu duruma dikkat

çekmek amacıyla, kaynak metni doğru çözümlemek adına “anlam/anlama” olgularının önemini somut örnekler üzerinden göstermeye çalıştık.

Ayrıca, edebi çeviri işleminde farklı türden aktarımların doğru bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için çeviri stratejisi olarak çokdisiplinli pragmatik bir bakış açısı çerçevesinde, disiplinlerarası ve kültürlerarası boyutta bir yaklaşım sergilenmesi gereği bir kez daha ortaya konulmuştur. Bu çok boyutlu ve kapsamlı yönelim bağlamında değerlendirildiğinde, edebiyat alanında yapılan çevirilerin, özellikle de klasik roman çevirilerinin azami dikkat, özen, titizlik ve zaman gerektirdiği rahatlıkla söylenebilir. Asıl önemli olanın yazarın kaynak metinde *söylemek/ifade etmek istediğini* (Fr. Vouloir dire), (Lederer, 1994), ya da *topluma vermek istediği iletiyi mümkün mertebe bozmadan ve değiştirmeden* erek dil ve kültürüne uygun ve kabul edilebilir bir şekilde aktarmak olduğu unutulmamalıdır. Burada, hedef dil ve kültüründe *anlama/anlatma ve ifade etme* kapsamında *uyarlama yöntemini* uygulamak suretiyle *eşdeğerlik arayışı*, çeviri sürecinin işleyişi ve sonucunu nitelik açısından belirleyen önemli bir etkidir.

Sonuç olarak, Umberto Eco'nun (2006) ifade ettiği “hemen hemen aynı şeyleri söylemek” (Fr. Dire presque la même chose) olgusu, edebî çeviride her zaman gerçekleştirilebilir bir işlem olmasa da en azından mümkün olabildiğince kaynak metindeki iletiyi korumak suretiyle ifade ve anlama yaklaşma çabası ve niyeti kuşkusuz unutulmaması gereken bir gerçektir.

Kısa Terimce (Türkçe - Fransızca)

Bu tabloda yer alan temel Dilbilim, Çeviribilim ve Edebiyat alanları ile ilgili terim ve kavramlar alfabetik sıraya göre dizilmişlerdir. Bu alanlar çerçevesinde, Fransız kuram ve yönteminin kullanıldığı bu araştırmada, ilgili terim ve kavramların Fransızca karşılığını vermek kaçınılmazdır.

Türkçe	Fransızca
Açıklama	Paraphrase
Anlatı ânı/nın aktarımı	Transmission du moment narratif
Bağlamsal/içeriksel aktarım	Transmission contextuelle
Betimleyici aktarım	Transmission descriptive
Biçembilimsel sözce	Enoncé stylistique
Çeviri etkinliği/eylemi	Activité traduisante
Çeviri işlemi	Opération traduisante
Çeviri olgusu	Fait de traduction
Çeviri süreci	Processus de traduction
Çokdisiplinli alan	Champ multidisciplinaire
Dilde öznellik	Subjectivité dans le langage
Dıdışı göstergeler	Marques extralinguistiques
Dilsel eylem (sözedim)	Acte de langage / Acte de parole
Dilsel göstergeler	Marques linguistiques
Disiplinlerarası bakış	Vision interdisciplinaire
Eşdeğerlik	Équivalence
Eşdeğerlik çevirisi	Traduction par équivalence
Gerçekçilik (akımı)	Réalisme (courant)
Gösterge (dilsel)	Marque (indice, signe)
Gösterici (dilsel)	Déictique (marqueur)
Kabul edilebilirlik	Acceptabilité
Kültürlerarası iletişim	Communication interculturelle
Doğalcılık (akımı)	Naturalisme (courant)
Odaklama aktarımı	Transmission de la focalisation
Olasılık, ihtimal	Probabilité, éventualité, hypothèse
Olasılık aktarımı	Transmission de l'éventualité
Öznellik aktarımı	Transmission de la subjectivité
Öznellik kavramı	La notion de subjectivité
Öznelliklerarası aktarım	Transmission de l'intersubjectivité
Pragmatik (edimbilimsel) aktarım	Transmission pragmatique
Söylem çözümlemesi	Analyse du discours
Söylem dilbilimi	Linguistique du discours
Söylemek istenen (kastedilen)	Vouloir dire
Söylemsel değer	Valeur discursive
Söylemsel göstergeler	Marques discursives
Söylemsel işlev	Fonction discursive
Sözbilimsel söylem	Discours rhétorique
Söz/söylem ânı	Moment de la parole
Sözceleme ânı	Moment de l'énonciation
Sözceleme ânı aktarımı	Transmission du moment énonciatif
Sözceleme bağlamı	Contexte énonciatif
Sözceleme değeri	Valeur énonciative
Sözceleme dilbilimi	Linguistique de l'énonciation
Sözceleme durumu	Situation d'énonciation
Sözceleme işlevi	Fonction énonciative
Sözceleme türü/tipi	Type énonciatif
Sözcük karşılığı düz çeviri	Traduction par correspondance
Uyarlama olgusu	Adaptation
Ünlemsel ifade aktarımı	Transmission de l'exclamation
Yan tümce (ekleme)	Incise (postposition)
Yorumlayıcı çeviri (çeviri amaçlı yorum)	Traduction interprétative
Yorumlayıcı kuram (anlam kuramı)	Théorie interprétative (théorie du sens)

Kaynakça

- Cary, E. (1985). *Comment faut-il traduire?* Lille: Presses Universitaires de Lille.
- Eco, U. (2006). *Dire presque la même chose. Expériences de traduction.* Paris: Éditions Grasset et Fasquelle.
- İmer, K., Kocaman, A. & Özsoy Sumru A. (2011). *Dilbilim sözlüğü.* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, BÜTEK A.Ş.
- Jakobson, R. (1963). *Essais de linguistique générale.* Paris: Editions de Minuit.
- Herbulot, F. (2002). La théorie interprétative ou théorie du sens : point de vue d'une praticienne. *Revue META*, 49(2), 307 - 315.
- Kerbrat-Orecchioni, C. (2005). *Le discours en interaction.* Paris: Armand Colin.
- Kıran, A. (1992). Les problèmes sémantiques de la traduction. *Frankofoni*, 4, 203-214.
- Lederer, M. (2005). *Interpréter pour traduire.* Paris: Hachette.
- Lederer, M. (1994). *La traduction aujourd'hui (Le modèle interprétatif).* Paris: Hachette.
- Mounin, G. (1963). *Les problèmes linguistiques de la traduction.* Paris: Gallimard.
- Pergnier, M. (2004). Traduction et linguistique : sur quelques malentendus. *Revue La Linguistique*, 40(1), 15-24. DOI : 10.3917/ling.401.0015.
- Saussure, F. de (1915/1991). *Cours de linguistique générale.* Coll. Grande bibliothèque Payot. Paris: Payot.
- Saussure, F. de (1985). *Genel dilbilim dersleri.* (B.Vardar, Çev.). Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü.* İstanbul: Multilingual.
- Zola, E. (1865/1909). *La confession de Claude.* Paris: Bibliothèque Charpentier.
- Zola, E. (2011). *Claude'un itirafları.* (S. Yılmaz, Çev.). İstanbul: İdeal Kültür Yayınevi.